

Szegő Szilvia

Kerekasztal-beszélgetés az Ifjúság és a munka világáról – civil szervezetek, munkaügyi szakapparátus képviselői és tudósok részvételével

Összegzés

A felnőtté váló fiatalok döntő többsége azt éli meg, hogy nem várja őket a felnőtt világ, nem várja munkával, tisztos egzisztenciával, legfeljebb neveli, tereli, parkoltatja őket, ahelyett, hogy partnerre emelné. Ma bizalmatlanság van a munkaadó és a fiatal munkavállaló között. Ezt a helyzetet nehezíti, hogy a magyarországi ifjak korán lépnek be a munka világába, ami azt is jelenti, hogy korán is választanak iskolát. A korai választáshoz viszont nincs elég információjuk, tekintve, hogy a szülő munkatapasztalata vagy munkaszocializációs szerepe leértékelődött, s a családi mintákhoz szinte semmilyen intézmény nem tesz hozzá információt.

A fiataloknak a felnőtté válás nehéz időszakában többféle szocializációs kényszerrel kell megbirkózniuk, és ebben az egyik legnehezebb terep számukra az első találkozás a munka világával. *A szűkülő életesélyek közepette ez az első találkozás döntő jelentőségű lehet.* Ezért azokban a szocializációs kihívásokban, amelyek a felnőtté válás szempontjából fontosak, az a hangsúlyos kérdés, hogy milyen találkozási pontokat kínálunk a fiatalok számára a munkakezdetkor. A munkával való találkozás folyamatait kellene a mainál jobban egyengetni, de nem mesterséges, hanem valóságos munkáltatói környezetben.

A fiatal, a munkával való első találkozása idején nem feltétlenül az életpályáját szeretné megoldani, mivel ennél sokkal rövidebb távú egzisztenciális kényszerek hajtják. Nincsenek annyira szocializva, hogy különösen komolyan vennék a családi zsebek hiányát: egyszerűen pénzre van szükségük, mégpedig naponta és sok pénzre. Iskolában, az iskola mellett. Ezért ma az iskola mellett – a korábbi mintákkal ellentétben – égetően fontossá vált, hogy a fiatal a tanulás mellett találkozzék a munkával. *A korábbi beidegződésekkel szemben komolyan kellene értékelnünk a számukra megnyitandó rövidtávú munkahelyeket is.* E munkahelyeknek nem feltétlen kell egyben már az életpályákat is alakítaniuk, nem okvetlenül a távlatos pályakeresést kell szolgálniuk.

A pénzhez jutást – bár a fiatalok igyekeznek kitágítani maguk számára a családi büdzsét – a családi adományok mellett a munka biztosítja. A fiatal, a munka világával történő rövidtávú találkozásában már megélik e világ szinte valamennyi konfliktusát: szerződéses konfliktusokat, az egymásról való feltételezések, amelyek nagyrészt előítéletek ingoványos világát, méghozzá úgy, hogy mindezen helyzetekben szociális ismeretek nélkül kell kialakítaniuk a válaszütemüket. Rengeteg olyan esemény van ebben az első találkozásban, ami könnyen lebeszéli a pályát kezdő, vagy pályát kereső fiatalembert arról az útról, amit legális útnak hívunk. Gyakran még azok a fiatalok sem tudnak ebben a világban felkészültek lenni, akiknek van egyéni programjuk, akik valamilyen módon meg akarják oldani az életüket. Ennek oka az, hogy praktikus ismereteik

a munkával való találkozásukhoz minimálisak, és azok is vagy csak negatív, vagy sok-sok negatív tapasztalattal terhesek.

Az elmúlt időszakban elképesztő mértékben megnőtt az intézményen kívüli fiatalok száma. A családtól a saját családig tartó üres szakaszcsoport, intézményen kívül helyezett szakaszcsoport van szó, amikor az eredeti család befolyása már csökken, (ez a 14-19 éves korban igen jelentős), de még messzire van a saját család alapítása, a feltételek kialakulása. A fiatalok kinőnek, vagy kiszakadnak, kimaradnak az iskolából, és nem várja őket a munka. A kötelező oktatásból is sokan – mintegy 25-30 százalékuk marad ki anélkül, hogy hovatartozásuk megoldódna.

Nincsenek olyan intézményes találkozási pontok a fiatalok számára, amelyek érdemben befolyással lehetnének rájuk. *Az az igazság, hogy ma nagyszámú tizenéves van az utcán mindenféle intézményes találkozási pont nélkül.* Ők azok, akiket könnyen elér egy másik világ, egy nem legális világ, s végső soron az alvilág. Ezzel szemben nem kínál a munka világa, de a gyermekvédelem sem megfelelő, érdemi, szocializált, társadalmilag igényelt alternatívát. Ebből a pozícióból folytatva nem csak elvi, hanem praktikus kérdés a munkával való találkozás pillanatát elemezni, és tudni azt, hogy van-e találkozási pontokban a kényszereken túl olyan intézményi szerep, amely érdemi segítséget nyújt a fiatal szocializációjához, ahhoz, hogy fiatalok és a felnőttek partnerekké válhassanak például a munka világában is. Ma néhány civil szervezet – erején felüli terheket vállalva – próbálja kitölteni e találkozási pontokon az intézményi rendszerek hiányát.

A munkatügyi kormányzat szereplőinek megvannak a maga formális kellékei, de *iszonyúan nagy a távolság a szervezett intézményes válaszok és a magára maradt, elhanyagolt fiatalok tömegei között.* A legelérhetőbbek az általános iskolában a fiatalok, amint kilépnek onnan, akkor – ha nem tanulnak tovább – pályakezdők, vagy munkanélküliek, vagy eltűnnek az intézmények elől.

Az iskolarendszer bármelyik szintjéről kilépő fiatal nagyon sok ok miatt választásra kényszerül, alapvetően nyilván a munka világa felé szeretne elindulni, amelyik egyébként maga is meglehetősen differenciált. Hiszen a munka világa maga legitim foglalkozásokból áll, de illegitim foglalkozásokból is, amelyek nincsenek bent a foglalkozások statisztikai jegyzékeiben, a foglalkozási regiszterekben. Ilyen például a prostitúció és a mindezt átszövő fekete gazdaság. Ha a munka legitim világába sikerül bejutni a fiatalnak, akkor a munkafunkciók betöltése biztosított: a munka megélhetéshez juttat, és társadalmi státuszt biztosít. Azoknak, akiknek nem sikerül a munka világába bejutniuk, azoknak más világok jutnak osztályrészül: az egyik a bűnözés világa, az alvilág, a másik a bajok medikalizálódása, drog, alkohol, betegségek, egyebek, azaz a túlvilághoz vezető út. De van egy másik világ, ez a másvilág, amellyel nagyon keveset foglalkozunk.

Ha arra gondolunk, hogy *a munkanélküliek segítségét szolgáló rendszerek egyetlen célja a legitim foglalkozások világába való bejuttatás vagy visszajuttatás, és nem foglalkozunk azokkal, akik számára ez a lehetőség nem adott, pontosan azért nem adott, mert a munkalehetőségek száma nyilvánvalóan sok ok miatt csökken, akkor az a kérdés, hogy a létező ilyen-olyan világok közül melyik az, amelyeket a munka világán kívül segíteni kellene erősödni.* Nyilván az alvilágot nem. Ugyancsak a túlvilág felé vezető utat sem, az sokba kerül, embertelen, rossz, job-

bára csak károk vannak belőle társadalmilag. (Az alvilág az egyén számára persze nagy haszonnal járhat.) Marad a más világ, amelyről keveset beszélünk, de valószínűleg ez az a világ a munka világa mellett, amelyet erősíteni a legkevésbé drága. Sőt mi több: a másik két világról, az alvilágról, a medikalizált világról vissza kellene segíteni a fiatalokat, ha nem is a legális munka világába, hanem ebbe a más-világba, amelyben a legitim munka funkcióit számos eszközzel igyekeznek pótolni. Ez talán kevésbé drága, mint a másik két – a munka világából kivezető út.

Ha a tényeknél maradunk, akkor a kérdés nem az, hogy a munkanélkülivé vált fiatal a munka világa felé segítsük-e, vagy a másik világ felé... Ez ugyanis nem kérdés. A kérdés az, hogy a másik világ felé segítsük-e, vagy engedjük az alvilág, és a túlvilág felé indulni. A kérdés ez.

Megváltozott a család szerepe a munka világában való szocializációban. Néhány évtizeddel ezelőtt kialakult rendszere volt annak, ahogyan a fiatal a család bevezette a munka világába. Ha nem a család, akkor az iskola, az általános iskola gondoskodott arról, hogy a gyerekek lássanak munkahelyet belülről. Gyárat, üzemet, hivatalt, mindenféle munkahelyt. Ez a fajta tájékoztató, ismertető, szocializációs tevékenység ma teljesen elmarad. Így, amikor a fiatalok bekerülnek a munkahelyre, az abszolút idegenként jelenik meg számukra: mint egy költő írta „belebotlanak a tárgyakba”. A család szocializációs szerepének zavarai kedvezőtlenül érintik az ifjúságot a pályaválasztásban és a munkához való viszony kialakításában is.

A pályaválasztással kapcsolatosan új jelenség, hogy *az első szakma jelentősége leértékelődik*. Ebben őszintének kell lenni, és ha ezt tudatosítanánk, akkor sokan nem traumával fogadnák a szakmaváltás kényszerét. Nem lehet egész életre egy pályára beállítódni. Segítené a fiatalok munkaerőpiaci szereplését, ha vizsgálnánk az egyének munkaerőpiaci stratégiáit, és ennek ismeretében modelleket dolgoznánk ki a munkakeresés és a tárgyalás mikéntjeiről: e munkában fontos szerep hárulna például a civil szervezetekre. Jelenleg azonban nemhogy modelleket nem kapnak a fiatalok, hanem még az elemi információkhoz sem jutnak sokszor hozzá. A vizsgálatok azt mutatják, hogy *a fiatalok hihetetlen mértékben tájékozatlanok*. Sokuknak fogalma nincs a helyzetéről. Nem tudják, hogy mi az, hogy munkanélküliség. Nem tudják, hogy a régióban, ahol élnek, mekkora a munkanélküliség. Nem tudják, hogy az a szakma, amit megtanultak – ha van szakmájuk – mire jó, hogy van-e esélyük arra, hogy ott, ahol laknak, vajon el tudnak-e helyezkedni valaha is. Van-e esélyük arra, hogy az ország más részében el tudnak-e helyezkedni. Olyan riasztó tájékoztatlanság jellemzi e fiatalokat, amiről – mint többen megállapították – elsősorban az iskolarendszer tehet, de a család is tehet, és az iskola utáni intézményrendszer hiánya. A munkaügy csak egy funkciót tölthet be ezekből, hiszen főleg akkor lép be a fiatal életébe, amikor már baj van, amikor már megjelenik a fiatal a munkaügyi központban.

A fiatalok életesélyeit rontja, hogy nincs szervezett pályaválasztási tanácsadás. Természetesen ma – mint többen mondták – nagyon nehéz pályát választani, nagyon nehéz felelősen bármi módon a fiatalokat valami felé irányítani. Ennek ellenére a pályaválasztás (amely megszűnt, és amit gyorsan újjá kellene éleszteni, méghozzá nem akkorra időzítve, amikor a gyerek kikerül az iskolából, hanem amikor még benn van, tehát 13-14 éves korban) azzal is együttjár, hogy megismertetik a szakmákat, hogy

ne olyan szakmákat tanuljanak, ami nyilvánvalóan nem felel meg az irányultságuknak. Igaz, hogy a fiatalok többsége nem pályát, hanem iskolát választ. Sőt továbbmennék, nem a fiatal választ, hanem a szülő, esetleg a barátok, vagy az osztályfőnök befolyása a döntő. Kiderült a vizsgálatokból az is, hogy a jótanulók a gimnáziumba mentek, de jelenleg már nemcsak a jótanulókat veszik fel a gimnáziumba, hanem a gyengébbeket is. Ugyanis harc folyik a gyermekekért a fejkvóta miatt, és ennek következtében leadnak a színvonalból a gimnáziumok, de a szakközépiskolák is. Ez azért gond, mert a szakmunkásképző intézetbe ily módon csak a kettős tanulók jutnak be. Ez arra vezet, hogy a szakmunkásképzés színvonala tragikusan csökken. Így bár munka van, például a Jászságban tömegesen keresnének esztergályos, forgácsoló tanulókat, a hűtőgépgyárba géplakatost és tovább sorolhatnám a szakmákat, ugyanakkor a munkáltatók, mint mondják, szóba sem állnak a szakképző iskolából kikerülő tanulókkal, még hozzá részben talán azért, mert színvonalban nem felelnek meg. Ennek más magyarázata is van: a legjobbakat ugyanis a fejlettebb régiók is elszippantják, olykor nem is a nagyobb jövedelmekkel, hanem a nagyobb munkavállalói biztonsággal.

Az ifjúság és a munka kérdését tehát nem szabadna „tárca” kérdéssé tenni, különösen nem egy tárcádévá, a munkaügyi tárcádévá. Hiszen az ifjúsági életesélyek nagy mértékben összefüggnek az oktatásüggyel és a családlüggyel (és sajnálatosan az oktatásban bekövetkezett minőségi romlással). Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy semmilyen pályaaorientáció nincs az általános iskola hetedik osztályában. Amikor arról beszélünk, hogy tömegesen lesznek pedagógusok munkanélküliek, akkor nehéz megérteni, hogy miért nem lehet a pályaválasztást megerősíteni, hiszen szakemberek vannak. Miért nem lehet minden iskolában pályaválasztási felelőst főállásban foglalkoztatni. A vizsgálatok szerint a pályaaorientáció az iskolában jelenleg abban merül ki, hogy egy pedagógus határidőre papírokat tölt ki, hiszen csupán abban érdekelt, hogy túl legyen a határidős feladaton. A munkaügyi szervezetek közül néhányan vállalják azt, hogy kijárnak osztályfőnöki órákra, és hetedik, nyolcadikos osztályosoknak tájoló programot nyújtanak, ami nagyon hasznos, de nem pótolhatja azt, amit az iskola főállású pedagógusa végezhetne folyamatosan és nem csupán „kampányban”. Ráadásul az igazi pályaválasztási tanácsadás, mint amilyen az volt, mielőtt megszűnt volna – valójában a nevénél több is: életvezetési tanácsadás. Nem csupán az első állásra készít fel, hanem megpróbálja elindítani az életprogramokban való gondolkodás is.

Az iskolarendszer hiányosságait és ezen túl az ifjúsági intézményrendszer óriási hiányát az ifjúsági életszakaszban az ugynevezett horizontális statisztikák nem mutatják. A vertikális statisztika mutatja ki, hogy a megszületett korosztályok hogyan mennek végig normálisan az iskolarendszeren. Egy ilyen vizsgálat azt mutatta ki, hogy már az általános iskola nyolc osztályát sem végzi el egy hatalmas létszámú gyermekesereg: BAZ megyében közel 20 százalék. A középfokú iskolákból a diákok 35%-a marad ki. *Az iskolarendszerből kieső nagy gyermeklétszámmal foglalkozni kellene, hiszen jelenleg azonban éppen ezen fiatalok azok, akik többségét semmilyen intézmény nem éri el.* Minden velük kapcsolatos kérdést újra kellene gondolni odáig menve, hogy mit jelent számukra az a törekvés, hogy az általános középfokú szintet el kellene érni, de kikkel? Hogyan lehet őket behozni az iskolarendszerbe? Milyen legyen a tanterv, kik tanítsák őket, mire?

A munka világhoz kapcsolódás újabb kérdéseket vet fel: milyen szakmákat tanítanak az iskolában, hogy a fiatalok el tudjanak helyezkedni. Kik adnak ilyen tanácsokat jelenleg? Pillanatnyilag az a helyzet, hogy a munkaügyi központok készítenek erre vonatkozó elemzéseket, abból kiindulva, hogy mely szakmákkal lehet a látókörükbe került munkaerőpiacon elhelyezkedni. Helyes-e, hogy ez válik a legfontosabb információvá az iskolai szakoktatás vonatkozásában? A munkaügyi központok ugyanis a munkanélküliek szemszögéből teszik fel ezt a kérdést. Megnézik, hogy milyen munkanélküliség van egy megyében, egy városban, egy körzetben, és akkor annak a szakmastruktúrának a tanítását már nem javasolják. *Vajon helyes-e, ha az oktatási rendszert, a szakképzést a munkanélküliek jelenlegi és a munkaügyi hivataloknál tapasztalt szakmastruktúrájának információira építjük?*

A pedagógiai intézetekben sincs olyan szakember, aki a szakmastruktúrával foglalkozna. Ezen intézetek inkább metrikai dolgokkal foglalkoznak, versenyeket szerveznek. Ezek rendkívül fontosak, hiszen ne felejtjük el, hogy az iskolának rendkívül fontos szerepe van abban, hogy innovációképes, okos gyerekeket neveljen. De az iskolának szocializációs funkciója is van. *Az iskolák többsége nem tud pénzt keríteni és szakembereket, hogy működhessenek náluk a szakmaépítési funkciók.*

Hiányosságot mutat az oktatási rendszeren túl a munkáltatói részvétel is. A szakképzési törvény szerint a gyakorlati képzést a gazdasági kamaráknak kell egyre inkább felügyelniük. A vizsgálatok azonban azt mutatták, hogy a munkáltatói kamarák nem készültek fel erre a feladatra. Van, ahol egy megyében a szakoktatással kapcsolatos teljes terhet vinnie. Ez nem lehetséges, ezért a megyei szakoktatás irányítása sok helyen arra korlátozódik, hogy szervezik az iskolai vizsgabizottságokban való kamarai részvételt. A munkáltatói érdekképviselteknek nincs is megfelelő információjuk a területükön folyó szakoktatásról, illetve a szakoktatói kapacitásokról. Mégpedig azért nem, mert nem is válaszolnak a vállalkozók, amikor megkérdezik őket, hogy hány tanulóat foglalkoztatnak, vagy mennyit lennének hajlandók foglalkoztatni.

Mind ezek alapján az a kérdés, hogy a gyerekeket hogyan vezessük be a munka világába, nem szűkíthető le pályaválasztási tanácsadók iskolai alkalmazására. A vállalkozók világának is át kell ehhez alakulnia, nyitnia kell a tanulóknak, az iskolák felé, mégpedig elsősorban a munkáltatók érdekképviselői szerveinek, a kamaráknak. Ez komplexebbé tenné a fiatalok átvezetését a munka világába. Nem pusztán egy pedagógusból és pszichológusból álló pályaválasztási tanácsadói gárdában kell tehát gondolkodni. Inkább abban, hogyan vehetnének részt a fiatalok pályaaorientálásában azok a szervezetek, amelyek a munka világát uralják, felügyelik, ellenőrzik. Akkor e szervezetek is megnyilatkoznának arról, hogy miért nem kell nekik a fiatal, illetve milyen fiatal kellene nekik. Ha ezek a szervezetek bekapcsolódnának az ifjúságot a munka világába átvezető rendszerbe, akkor talán nem lennének olyan távol az intézmények a fiataloktól, mint ahogy ezt a civil szervezetek hangsúlyozták. Jelenleg azonban még azt sem tudjuk, hogy hová „tűnnek el” emberek, hová kerülnek azok, akiket a munkapiac nem fogadott el? Ennek ismerete nélkül nagyon nehéz jövőbeli szakmastruktúrában gondolkodni.

Rendkívül nehézé teszi az iskolából a munka világába vezető átmenetet a két világ ellentmondásos viszonya is. Egy példa erre: míg az iskolarendszer egyre magasabb küszöböt állít a diákok elé, kilépve a munka világába, bizonyos területeken teljesen el-

értéktelenednek az iskolai követelmények. Ez pedig a vállalkozók világa. Ott „a kutyát sem érdekli” hogy a vállalkozónak mi az iskolai végzettsége. Bárki alapíthat bármilyen céget, bárki „nagymamája” akár kutató-szervező, vagy oktató céget hozhat létre, és nem kérdezi senki, hogy van-e neki joga oktatni? *Míg a fiatalok felé egyre magasabb tudás követelményt állítunk, addig a vállalkozóknál csak az a lényeges, hogy van-e kapcsolati tőkéjük elsősorban, van-e anyagi tőkéjük másodsorban, de a kulturális tőkéjükről nem kell számot adniuk.* Rengeteg diáknak, rengeteg kisemmizettnek lenne a vállalkozások világában is helye, ha a szabályozók nemcsak az anyagi tőke meglétét firtatnák, hanem a szükséges kulturális szint meglétét is. A kulturális tőkének a szabályozók szintjén történő leértékelése elmélyíti a szakadékot a fiatalok és a munkáltatók között. A vállalkozói kultúra szintjének emelkedése ezzel szemben könnyebben átjárhatóvá tenné a fiatalok számára az iskolából a munka világába vezető folyosókat.